

ועי' רמב"ם הל' רוצח פ"ד ה"י: האפיקורסים... ושכופרים בתורה ובנבואה היה מצוה להרגן, אם יש בידו כח להרגן בסייף בפרהסיא — הורג. והכופר במשפחת שלמה, שהיא הממשיכה במלכות בית דוד — הוא כופר בנבואה, ומצוה להורגו, מטעם כופר ואין כאן דין של קליטת המזבח, ודוק כזה. יש לנו הבדל נוסף בין נהרג על דיני מלוכה לנהרג על פי בית דין לעניין קליטת המזבח.

הסיכום להלכה

לפנינו שתי מערכות משפט: א. דיני סנהדרין, שהם המשפטים הצודקים, לא כדי לתקן את המדינה והחברה, רק הרמת ערך האדם, שידבק באלקי האמת והצדק.

ב. משפטי המלוכה, שהם לתקן החברה והמדינה, כמו מלכות בני נוח וחוקיהם, שהם רק לתקן המדינה. ועוד נקודה, לעניין אם בני ישראל יכולים לדרון משפטי בני נוח בזמן הזה, לפי בעל צפנת פענח היא מחלוקת של הרמב"ם והראב"ד.

בית דין דנין לפי הוראת שעה שלא על פי חוקי התורה, אם זה דוקא בבית דין סמוכין ובזמן שיש בית דין הגדול בלשכת הגזית, מחלוקת של הר"ן וראשונים, ונפסק בשו"ע דאפילו אינן סמוכין, וכל גדולי הדור יש להם כוח כזה.

קליטת המזבח, זה רק המחוייב מיתה מטעם המלכות, ולא מחוייבי מיתת בית דין.

הרוגי מלכות ממונם למלך, והרוגי בית דין ממונם ליורשים.

מה נקרא הרוגי מלכות, לכאורה מחלוקת בין רש"י רמב"ם, רמ"א ומאירי, אם דוקא מורד במלכות, או גם מלך שהרגו לאחד שהרג בעד אחד או בלא התראה.

אם זה דוקא במלכי ישראל או גם במלכי אומות העולם — זה מבואר בפנים.

אם כיבוש ארץ ישראל צריך קידוש או נתקדש בכיבוש לבד

הנה התוס' יבמות דף פ"ב ע"ב כתבו לפרש דברי הירושלמי שביעית על מה דאיתא התם דבימי עזרא מאליהן קבלו את המעשרות, דאין הפירוש דבבית שני היתה נוהגת דין תרומות ומעשרות רק מדרבנן, אלא רק שלא היה עליהם

חובה לקדש את כל ארץ ישראל כדאמרינן הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל וכו' וכמושגהניחו מקצת כרכים שלא קדשו היו רשאים להניח הרבה יותר או שמא הכל אם היו רוצין ואעפ"כ חייבו עצמן מאליהן וקדשו, וכיון שקדשו חלה הקדושה מן התורה, מפורש בדברי התוס' דכיבוש לבד לא מועיל שיחול על ארץ ישראל קדושת ארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות וצריכים עוד קידוש, וכמו ירושלים ובתי עיר חומה לא נתקדשו אלא בקידוש מיוחד, כמבואר בר"ש ריש כלים דקידוש בתי עיר חומה קידש יהושע, וירושלים יש מחלוקת בריש פ"ב דשבועות איך נתקדשה אם בכל אלו או אחד מכל אלו, כן צריכים קידוש לארץ ישראל.

ובמהרי"ט חלק א' סי' כ"ה חולק על דברי התוס' בזה וכתב כיון דעומדות רגלינו בשערי ירושלים ממילא נתקדש ע"י הכיבוש והישיבה שישבו, וכמבואר בירושלמי שביעית דכיבוש עזרא אפילו לא ע"י כל ישראל נתחייב וילפינן זה מאשר ירשו אבותיך וירשתה עיי"ש.

וכן הוכיחו האחרונים שרש"י סובר כהמהרי"ט דלא בענין קידוש לקדושת א"י רק בכיבוש לבד נתקדשה הארץ, דאמרינן בחולין דף ז': הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, ומפרש רש"י דלכך לא כבשום דלא רצו שיחזרו לקדושתן כדי שיהיו מותרין בשביעית לחרוש ולזרוע כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית עיי"ש, ולכאורה הרי היה אפשר לכבוש אותם ולא לקדש הערים האלו, מוכח מזה דאם כבשו חל הקדושה מאליה ולא צריכים קידוש, וזה כהמהרי"ט.

וראיתי באחרונים שהוסיפו על פי זה דכל המחלוקת של המהרי"ט והתוס' זה דוקא בארץ ישראל גופה, דסובר המהרי"ט דלא צריך קידוש כיון דארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו ונתקדשו לכמה דברים בלא קידוש ודין כיבוש הוא תנאי לחייב במצוות התלויות בארץ ולא צריכים קידוש, אבל שאר הארצות הנכבשות שאינו מארצות שהובטחו לאבותינו, בזה צריכים קידוש להכניסן בכלל ארץ ישראל ובכיבוש לבד לא יכללו בארץ ישראל.

והנה היה אפשר לחלק ולומר דדוקא בכיבוש עזרא שלא היה ע"י כל ישראל ורק מטעם חידוש התורה נתקדשה וכדילפינן בירושלמי פרק ר' משביעית "והיטבך והרבך מאבותיך" אבותיך פטורין היו ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם, אבותיכם לא היה להם עול מלכות, ואתם אעפ"י שעליכם עול מלכות, אבותיכם לא נתחייבו עד לאחר י"ד ד' שכבשו חז' שחלקו, ואתם כיון שנכנסתם נתחייבתם, אבותיכם לא נתחייבו עד דקנו כולה ואתם ראשון ראשון קנה וחייב ע"כ.

הרי כאן הקידוש היה מטעם חידוש התורה כיון שלא היה כיבוש כולם והיה עליהם עול מלכות, בזה היה צריכים קדושת פה, אבל לא כן בזמן שיש כיבוש גמור לא בעינן קידוש, וכן כתוב במאירי מגילה דף ט' ח"ל:

וכן שהוצרכו להתקדש בימי עזרא, וקדוש האמור בארץ אינו בתודות ושיר שאין קדושת תודות ושיר אלא בתוספות העיר והעזרות, אלא קדוש במאמר ובחזקה, שמחזיקין בה בתורת ארץ ישראל וכו' ע"כ. מפורש דהקידוש היה על ידי מאמר וחזקה וזה דוקא בזמן עזרא שלא היה כיבוש צריכים מאמר וחזקה אבל לא ככיבוש יהושע בקדושה ראשונה דמחמת כיבוש נתקדשה. וזה מתורץ מה שהעירו האחרונים על רש"י ע"ז כ"א שכתב דסוריא היתה כיבוש יחיד שלא היה שם אורים ותומים, ושאלו הרי בקידוש עזרא לא היתה גם כן אורים ותומים ונתקדש, מוכח דלא בעינן אורים ותומים לקידוש? ורצו לתלק בין כיבוש ארץ ישראל שכבר נתקדשה לכמה דברים לא בעינן אורים ותומים לא כן סוריא שהיתה מארצות הנכבשות שלא הבטיחו לאבותינו, בזה היו צריכים אורים ותומים. אבל לפי דברינו נחא כי אורים ותומים היה לדין כיבוש וקדושה ראשונה שהיתה מחמת כיבוש, ולמלחמה צריכים או"ת ממילא לא נתקדש בלי אורים ותומים, וכן סוריא, אבל קדושת עזרא שלא היתה מחמת כיבוש אלא מטעם חזקה וקדושת פה כמבואר במאירי בזה לא בעינן אורים ותומים, ואם נגיד כשיטת המהרי"ט שגם בקדושת עזרא לא בעינן קדושת פה רק כיבוש וזה מקדש ורק על מה שנכבש ע"י ישראל שלא היה מארץ ישראל בזה בעינן קידוש פה לעשותם לארץ ישראל.

יתורץ בזה דברי הכ"מ התמוה מאד בפרק ד' מהל' שמיטה ויוכל הל' כ"ח, שכתב הרמב"ם: עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם וכו' לא יהיו אלו הארצות חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים. וכהשגות הראב"ד: א"א עבר הירדן מה היה צריך להביא מק"ו הרי לא החזיקו עולי בבל וכן סוריא ע"כ, והכ"מ תירץ קושית הראב"ד: ויש לומר דאין אנו יודעין אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר כדאיתא בקדושין ע"כ. ובמשנה למלך כתב שדכריו של הכ"מ מתמיהים מאד שאם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא למה כתב הרמב"ם ששביעית נוהגת בעבר הירדן מדבריהם, היה לו לומר דבארצות שכבשו עולי בבל יהיה נוהגת שביעית מן התורה, אלא ודאי דסובר הרמב"ם דעבר הירדן לא כבשו עולי בבל ולפיכך לא נוהגת שביעית מן התורה דלא כהכ"מ, ובאמת דבריו תמוהים ומצוה לישבן, ולפי מה שכתבנו לעיל מהאחרונים אפשר לומר על הכ"מ, דהרי הכית הלוי כתב בחלק ג' דעבר הירדן יש לו דין ארצות הנכבשות ולא כגופא של ארץ ישראל, עיי"ש בדכריו באריכות ולפי מה שהבאנו לעיל ארצות הנכבשות אף שכבשו ישראל צריכים קידוש בפה לכללו בקדושת ארץ ישראל, ואם כן אף אם עבר הירדן כבשו עולי בבל בכל זאת כל זמן שלא קדשו נשאר רק לענין תו"מ ושביעית רק מדרבנן, אם כן יש לומר אף שכבשו עבר הירדן עולי בבל אח"כ

בכל זאת לא קדשו אותם, ובארצות הנכבשות בלא קידוש לא נחקדש ולפיכך שביעית אינו אלא מדרבנן ודוק בזה, וזו היא דרך חדשה ברברי הכ"מ ודוק בזה.

אבל בכרכים של ארץ ישראל אם היו כובשים אותם כל עולי כבל היה נחקדש חיקף מחמת הכיבוש כמבואר ברש"י כיון שהיה מגופא של ארץ ישראל ודוק.

הנה הרמב"ם בפירוש המשניות לדמאי פרק ר' משנה י"א יצא בחידוש גדול לענין סוריא וכתב וז"ל סוריא היא הארץ אשר נכבשה ונתחלקה במלכות דוד ואינה כארץ ישראל ולא כמו ח"ל, והיא כארץ ישראל במקצת הדינים וכמו ח"ל בענינים אחרים וכו' עכ"ל.

מפורש בדבריו שסוריא נתחלקה גם כן לשבטים כמו ארץ ישראל בזמן כיבוש דוד, וראיתי באחרונים שתמהו מנין יצא זה להרמב"ם שכביבוש סוריא היתה חלוקת שבטים, ולכאורה ארץ המתחלקת לשבטים הוא דוקא ארץ ישראל ממש שהובטחה לאבותינו, והרמב"ם כתב בפרק י"א מהל' שמיטה ויובל: ארץ ישראל המתחלקת לשבטים אינה נמכרת לצמיתות. מוכח מדבריו דמפקיע מזה ארצות שנכבשו והוסיפו על ארץ ישראל דאין עליהם דין של חלוקת שבטים, כי חלוקת שבטים נאמר רק לארץ ישראל שהובטחה לאבותינו, וכמו שמבואר בתורה בפרשה פנחס "אך בגורל יחלק הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו". וראיתי באחרונים שכתבו הטעם שהרמב"ם סובר דסוריא היתה חלוקת שבטים על פי רש"י כתובות כ"ה וב"מ פ"ה ונדה, ורש"י כתב שם שלשה טעמים דבי"ד שכבשו וחלקו לא נתחייבו במעשרות, הטעם הא' דמעשרות תלוי במנין שנת השמיטה ולא התחילו למנות רק אחר י"ד שכבשו וחילקו, ושביעית ילפינן מקרא מפורש בתורת כהנים דבעינן כיבוש וחלוקה, א"נ דלא נתחייבו במעשר עד שלא נכחרה שילה. והנך טעמים לא שייך בסוריא שנכבשה אח"כ, אבל הטעם האחרון שכתב רש"י דכתיב גבי מעשרות "זרעך" המיוחד לך, וכל זמן שלא חילקו לשבטים אין זה זרעך, אם כן הטעם הזה שייך גם בסוריא, דכל זמן שלא חילקו אין זה מיוחד ומשו"ה בעי חילוק גם בסוריא להתחייב במעשרות. והנה טעם זה עוד לא מספיק דדוקא בארץ ישראל שיש דין חלוקת שבטים כל זמן שלא חילקו אין זה זרעך המיוחד לך, אבל שאר הארצות שנכבשו והוסיפו על ארץ ישראל דאין דין חלוקת שבטים הרי אפשר דלא בעינן חלוקת שבטים וכל אחד שזוכה בחלק כל שהוא נקרא זרעך המיוחד לך, וצריכים לומר דבאמת מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות דסוריא נתחלקה ע"י דוד זה לא היה באמת חלוקת שבטים דזה נאמר רק בארץ ישראל גופא שהובטח לאבותינו, אלא שזה נתחלק לכל אחד מישראל כתור חלוקה, וכפי שכתבתי פעם שגר נתמעט שאינו נוטל חלק בארץ זה רק מדין חלוקת שבטים, אבל סוריא שהיתה חלוקה לכל יחיד אפילו גר נוטל חלק וזה נראה ברור.

מלחמת רשות ומלחמה מצוה

שלוש מלחמות מצוה נמצאות בגמ' וברמב"ם: "מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" (רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"א). ובגמ' סוטה מ"ד ב: "מלחמת רשות דרבנן... למעוטי גוים דלא ליתי עליהו". וברמב"ם שם: "מלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל".

"מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת; אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד". והוא משנה בסנהדרין פ"א מ"ה, וברמב"ם שם ה"ב.

והנה רש"י ריש סנהדרין במשנה ד"ה במלחמת הרשות: "כל מלחמה קרי רשות, לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכבוש את ארץ ישראל". ובערוך לנר לסנהדרין מעיר על דברי רש"י: למה לא מחשב גם מלחמת עמלק מלחמת חובה? והרמב"ם והברטנורא באמת נקטו גם מלחמת עמלק, ואולי דעת רש"י שלמלחמת עמלק אין צורך הסכמת בית דין של ע"א, כיון שהציווי מפורש בפסוק לכל עת, אבל מלחמת ארץ ישראל לא היתה בכל עת, דהא כתיב: 'ונשל... את הגוים האל מפניך מעט מעט' והיה צריך הסכמת פי סנהדרין מתי יעשו מלחמה, עיי"ש בדבריו.

והנה, בברכות ג, ב מובאת אותה הלכה שבסנהדרין טז א, שבמלחמת רשות אינו מוציא את העם אלא על פי סנהדרין, מדוד מלך ישראל: "כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכים פרנסה... אמר להם: לכו פשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים"... ופירש רש"י: נמלכין בסנהדרין — "נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם", ודבריו תמוהים מאוד, למה המציא טעם חדש שנמלכין בסנהדרין הוא משום שיתפללו עליהם, הרי הפישטו בגדוד היה מלחמת רשות, כמבואר בסנהדרין פ"ק, וגם מדינא לא היו רשאים לפשוט ידיהם בגדוד בלא נטילת רשות מסנהדרין? וראיתי ביד המלך שנשאר בצ"ע על דברי רש"י הללו.

והנה יש לחדש בזה, דמה דאמרינן במשנה אין מוציאין למלחמת רשות אלא על פי בית דין של ע"א זה רק אם אין העם מסכים, בזה צריכים רשות מבי"ד הגדול, אבל כשהעם מסכים למלחמה לא צריכים בי"ד הגדול על כך, כי הסכמת העם במקום בי"ד הגדול, כמבואר ב"משך חכמה" פרשת בא, לעניין קידוש חרשים ועיבור שנים, של ציבור בארץ ישראל יש להם דין בי"ד הגדול,

כיון שלשיטת הרמב"ם בפיה"מ ריש סנהדרין וביד החזקה הל' סנהדרין פ"ד, אם רצו ישראל שבארץ ישראל לסמוך זקנים, הרי הם מוסמכים. אם כן יש לקיבוץ כללי דין סמוכין וחשבונם לעניין קידוש חרשים ועיבור שנים כדן חשבון בית דין סמוך, וכן ב"מצרף לכסף" לר' עזריה מן האדומים, מאמר ב פ"ו ליישב את הרמב"ם מהשגות הרמב"ן בזה.

לפי זה אם הסכימו כל ישראל לצאת למלחמת רשות יש להם אותו הכוח של בית דין הגדול, ולפיכך מפרש רש"י בברכות שנמלכין בסנהדרין רק להתפלל עליהם שמשמע שם שהעם הסכים למה שהציע להם דוד, ומה שהגמ' מביאה ראיה מזה בפ"ק דסנהדרין שלמלחמת רשות בעינן בית דין הגדול של ע"א, היא רק אסמכתא להלכה זו, כי עיקר הלכה שצריכים להוציא למלחמת רשות בית דין של ע"א זו הלכה למשה, כמבואר בקרית ספר הל' סנהדרין פ"ה: ונראה דעד השתא גמרא ער דאסמכתא אקרא.

הבדל להלכה בין מלחמת מצוה של כיבוש הארץ לבין שאר מלחמת מצוה במשנה סוטה מ"ד ע"ב: "אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". ולכאורה יש לעיין במלחמת עמלק וכן במלחמת הצר הבא עלינו, אם צריכים לגייס כל העם למלחמה, או די לנו אם ממשלת ארץ ישראל מחליטה שמספיק להכות את האויב בחלק של העם — אין חיוב על כל העם לצאת, אבל במלחמת כיבוש הארץ צריכים לשתף במלחמה כל ישראל, כמבואר ברמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ב: "ארץ ישראל האמורד בכל מקום היא בארצות שכבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא כיבוש רבים".

ועוד, אלה שלא ישתתפו בכיבוש הארץ לא יהיה להם חלק בארץ, כי ראיתי בחזקוני פרשת שלח: למה לא שלח משה מרגלים לתור את הארץ משבט לוי — "לפי שלא היה לו חלק בארץ". לפיכך לא השתתפו בריגול הארץ, שהיא תחילת מלחמה. ומשום כך יש לשתף כל העם בכיבוש הארץ.

עוד מלחמת מצוה נמצאת בתורה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים... החלצו מאתכם אנשים לצבא... אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל" (במדבר לא כ"ה). וברש"י שם: לכל מטות ישראל — לרבות שבט לוי. ולכאורה תמוה, למה לנקום נקמת מדין הלך גם שבט לוי ובמרגלים לתור את הארץ לא שיתף משה שבט לוי? ולפי דברי החזקוני ובעל משך חכמה מבואר, כי שם היתה מלחמת כיבוש הארץ ולוויים שלא לקחו חלק בארץ לא השתתפו בכיבוש הארץ, אבל מלחמת מצוה של נקמת מדין בזו גם שבט לוי השתתף, כי גם שבט לוי מחוייב במלחמה כמו כל ישראל, רק לא בכיבוש הארץ.

ובזה מתורצים דברי הרמב"ם בהל' שמיטה ויוכל פי"ג הי"ב: ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביתוה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו... לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל... מכאן ששבט לוי אינו עורך מלחמה. וזה תמוה מכמה סוגיות, אבל לפי דברינו, דוקא מלחמת כיבוש הארץ הם פטורין, כיון שלא לקחו חלק בארץ. וראיה, שמשם רבנו לא שיתף את שבט לוי לרגל את הארץ, כמו שביארו החזקוני ובעל "משך חכמה" שהואיל ולא נטלו חלק בארץ אין להם ללחום לכיבושה, אבל מלחמת עמלק והצר הבא עלינו, ודאי גם שבט לוי משתתף במלחמה, וראיה לכך ממלחמת מדין, שגם שבט לוי השתתף בה, וזה ברור.

מלחמת ישראל עם ערבים בזמננו כוללת כל שלוש מלחמות מצוה

ברמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ד-ה: מצות עשה להחרים שבעה עממין, שנאמר "החרם תחרימם", וכל שבא לידו אחד מהם ולא הרגו עובר בל"ת, שנאמר "לא תחיה כל נשמה", וכבר אבד זכרם. וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר "תמחה את זכר עמלק", ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואיבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר "זכור את אשר עשה לך עמלק", מפי השמועה למדו: זכור בפה, לא תשכח, בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו.

ושמעתי בשם הגר"ח, שהעיר על דברי הרמב"ם, למה כתב הרמב"ם על שבעה עממין "וכבר אבד זכרם" והיום אין מצוה זו נוהגת; ובמחייט עמלק אין הרמב"ם מסיק שכבר אבד זכרם, הרי עם עמלק לא נמצא כבר היום, כי הם היו עם בעל מעשים רעים ונתערכו בין האומות ונאבדו?

והוכיח מזה שבמובן עמלק לא גזע של עמלק בלבד, אלא כל עם שהולך בשיטת עמלק להשמיד את עם ישראל ולאבדם, הם עמלקים ועליהם אמרה תורה "מלחמה לה" בעמלק מדור דור.

ולפיכך הגרמנים האדורים וערבים שרוצים לאבד ישראל ולהשליכם לים — הם בבחינת עמלק וזה נכלל במלחמת מצוה של מחייט עמלק. וכן נכלל זה גם במלחמת מצוה של הצר הבא עלינו, ומפני זה אף כהנים שלא לקחו חלק בארץ ואין עליהם מצות כיבוש הארץ אבל במלחמת מצוה של מחייט עמלק וצר הבא עלינו — גם כהנים נכללים, ולפיכך אין מקום לשום חלק מהעם להשתמט ממלחמה זו.

ויש להוסיף עפ"י הגמ' ב"ב קכ"ב א לעתיד לבוא יקח שבט לוי חלק בארץ, דכתיב "שער לוי אחד" וברשי"י שם. ואם כן, לאחר שנתבטלה חלוקת הארץ בכיבוש בבל, ובעלייה שניה לא היתה חלוקת שבטים, כמבואר ברמב"ן במלחמת פרק השולח, יש גם ללויים חלק בארץ ושייכים גם הם במלחמת כיבוש הארץ, וצ"ע בזה.

מה בין מלחמת עמלק לשאר מלחמות מצוה?

דהנה בחינוך מצוה תכה כתב במצות תמחה את זכר עמלק: ובאמת דעל כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם. ובמנחת חינוך תמה שם על דבריו: למה יפטרו נשים ממצות עשה זו שאין הזמן גרמא, והרי במלחמת מצוה שנינו במשנה סוטה שיוצאת אף כלה מחופתה?

ועוד תמה, שדבריו סתרי אהודי, דהחינוך כמצוה תכה, להרוג שבעה עממים, כתב: ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן שיש כח בידיו להרגם. הרי מפורש שמלחמת מצוה לאבד ז' עממים נוהגת גם בנשים ומ"ש מלחמת ז' עממים דנוהגת גם בנשים ומחית עמלק שאינה נוהגת אלא בזכרים, ובמלחמת חובה הרי מבואר במשנה סוטה שהכל יוצאים אפילו כלה מחופתה? ועי' רדב"ז הל' מלכים פ"ז, שמביא פירוש אחר במשנה דאפילו כלה מחופתה יוצאת.

ונראה לי לפרש ולחדש בזה עפ"י ספר יראים ס' תלה, שכתב וז"ל: למחות זכר עמלק.. ותניא בסנהדרין בפרק כהן גדול: ר"י אומר, ג' מצות שנצטוו בכניסתן לארץ ישראל, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה... למדנו מכאן שמצוה למחות זכר עמלק, על המלך מוטלת ולא על שאר ישראל, וכה פירוש המקרא: כי יד על כס יה, דהיינו מלכות אז תתקיים מלחמה לה' בעמלק.

במכילתא סוף פרשת בשלח וכן בילקוט שמעוני (בשלח, רמז רסז): ר' אליעזר אומר, נשבע המקום בכסאו, שאם יבא אחד מן האומות להתגייר שיקבלו אותו ישראל, וכיתו של עמלק לא יקבלו אותו, שנאמר "ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה, ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי". נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו: אם יבא אחד מכל האומות העולם שיקבלו, וביתו של עמלק לא יקבלו אותו, ויאמר אליו דמך בראשך כי פיך ענה בך. לכך נאמר: "מדור דור"... ר"א המודעי אומר: מדורו של משה ומדורו של שמואל. ר' אליעזר אומר: מדורו של משיח...

ולכאורה במכילתא פירש שלא כהיראים שדוד הרג את עמלקי מטעם מצות מחיית עמלק, וזה לא היה בזמן מלחמה ודוד הרג אותו בתור אדם פרטי? ונראה מזה דבר חדש, שיש חידוש דין במלחמת עמלק מה שאין בכל מלחמת מצוה. שבמלחמת מצוה של ז' עממים אחרי שנכבשה הארץ ונפסקה המלחמה, אם אחד מישראל פגש אחד מז' עממים והרגו קיים המצוה של "לא תחיה כל נשמה". וזה רק בתור מצוה פרטית על כל יחיד, אבל לא בתור מצות חובת מלחמה המוטלת על כל הציבור על ידי הכרזת המלך.

ומזה יוצא נ"מ גדולה להלכה, אם יהיה מצוה עלינו לסכן עצמנו, שהרי עצם המצוה של מלחמת מצוה או רשות שמוטל על הציבור דרך התנאים

המפורשים בתורה הוא חוב לסכן את עצמנו כי אי אפשר למלחמה בלא קרבות ואין סומכין על הנס. אבל בתור מצוה פרטית הרי החיוב הוא רק כשאר מצוות התורה שנפקע המצוה בזמן פיקוח נפש.

ולפי זה נראה כיון שהתורה אמרה: 'מלחמה לה' בעמלק מדור דור', והבאתי ממבילתא: "מדורו של משה ומדורו של שמואל, ור"א אומר מדורו של משיח", הפירוש בזה, כיון שבדורו של משה הכריזו מלחמה על עמלק, או מדורו של שמואל ע"י שאול, לא נפסקה המלחמה לעולם ולא צריכים הכרזה מחדשת שיחול על זה דין מלחמה על ידי מלך, אלא המלחמה מתקיימת מדור דור, ואם יחיד יפגוש אחד מעמלק יש מצוה למחות את זכרו בתור מצות מלחמה שעוד נמשך ולא נפסקה, מדורו של משה עד דורו של משיח, ומחייב גם לסכן את עצמו כמו בכל מלחמת מצוה.

וכן מוכח ברמב"ם שמלחמות ישראל צריכות לבוא על ידי הכרזת מלחמה, שהרי כתב בהל' תרומות פ"א ה"ב: ומפני זה חילק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים, אעפ"י שלא נכבשה, כדי שלא יהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו.

ולכאורה דבריו צריכים ביאור, מה מועיל לנו שחילק יהושע את הארץ לפני שנכבש שלא יחול על כיבוש כל שבט חלקו דין כיבוש יחיד, דבכל זאת כעת הכיבוש על ידי שבט אחד ולא על ידי כל ישראל, ואיך חל על הכיבוש כיבוש רבים?

אבל לפי דברינו ניחא, שמזמן שהכריז יהושע מלחמה על ז' עממים, כמבואר בירושלמי שביעית פ"ו ה"א והובא ברמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"ה: שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ. הראשון שלח להם: מי שרוצה לברוח יברח; וחזר ושלח: מי שרוצה להשלים ישלים; וחזר ושלח: מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה. אם כן ע"י הכרזה זו חל על כיבושם דין כיבוש רבים, ואין צורך שכל שטח בארץ יכבשו כל ישראל, אלא כיון שבמלחמה זו השתתפו כל ישראל נקרא הכיבוש של כל ישראל. ולפיכך אם שבט אחד כבש את חלקו יש על זה כיבוש רבים, וזה שמחדש לנו הרמב"ם שלפיכך חילק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים, אעפ"י שלא נכבשה כל ארץ ישראל, כדי שיעלה כל שבט ויכבוש יחול על זה כיבוש רבים. וביאור דבריו, שכל זמן שלא נכבשה הארץ לא נפסקה הכרזת המלחמה שהכריז יהושע, עד שיכבשו כל ישראל ארץ ישראל כולה. ולפיכך כל שבט שכבש חלקו הואיל והכרזת המלחמה היתה על ידי כולם והמלחמה עדיין לא נפסקה, אפילו יחיד ושבט הכובש חלקו נקרא כיבוש רבים, כי זאת היתה מטרת מלחמת כיבוש הארץ, להוריש לכל ישראל חלקם ולהשמיד השבעה עממים.

מבואר מדבריו, שמלחמות באות על ידי הכרזת מלחמה וכשנגמר מטרת

המלחמה נפקע מעל התאבקות זו דין מלחמה ונקרא סתם: התנפלויות, ונפקעים ממנו דיני מלחמה, שיש בה הרבה דינים, כמו שנבאר להלן.

ובזה ניהא דברי החינוך הנ"ל שכתב במלחמת עמלק, שגם היחיד מ ישראל מוטל עליו החיוב להרגם, ולא מסיק שם: ובלבד שלא יסכן את עצמו. ובמלחמת ז' עממים, מצוה תכה, כתב: שמצוה זו נוהגת בזכרים ובנקבות ובלבד שלא יסכן את עצמו? וע' מה שהעיר במנחת חינוך על דבריו, הרי עצם מלחמה המצוה הוא להיכנס בסכנות, שאין סומכים על הנס, ולמה הוא כותב במלחמת ז' עממים: ובלבד שלא יסכן את עצמו.

ולפי דברינו ניהא, שהחינוך סובר כשיטת היראים, שמלחמת עמלק מוטל רק על המלך והציבור, אבל התורה חידשה לנו שמלחמת עמלק לעולם לא נפסקה, ש"מלחמה לה' בעמלק מדור דור", כמו שנאמר במכילתא הנ"ל: "מדורו של משה עד דורו של משיח", והכרות מלחמה של משה ושאל לא נפקעה בכל הדורות כיון שהמלחמה לא הגיעה למטרתה עד דורו של משיח, ואם יחיד שמצא אחד מעמלק מצוה עליו להורגו, לא מטעם מצוה פרטית, אלא מחובת מלחמה, שמחוייב לסכן את עצמו. אבל מלחמת ז' עממים, שאחרי שנכבשה הארץ נפסקה המלחמה ואם מצא יחיד אחד מז' עממים הורגו הוא מקיים רק מצוה פרטית, כמו מצות הנחת תפילין, לפיכך אסור לסכן את עצמו, כי סכנת נפשות רוחה כל התורה בתורת חוב ומצוה פרטית.

לפי זה מוסבר גם החינוך ומסולקת הערתו של בעל "מנחת חינוך" למה במלחמת עמלק כתב שרק הזכרים מחוייבים במצוה זו ובמלחמת ז' עממים כתב שבין זכרים ובין נקבות מחוייבים להחרים ז' עממים — ולפי דברינו ניהא, שמלחמת עמלק, שמוטל רק להחרים עמלק על ידי מלחמה ציבורית והמלך, אבל על כל יחיד אינה מוטלת חובת מצוה להחריםם בתור מצוה פרטית — אם כן נשים, דלאו בנות כיבוש נינהו פטורין ממלחמה ונפקעו לגמרי ממצוה זו, אבל מלחמת ז' עממים, שמצות החרמתם מוטלת על כל יחיד בתור מצוה פרטית כיון שאין לימוד מיוחד שזה חובת ציבור כמו מלחמת עמלק, לפיכך גם נשים מחוייבות במצוה זו, להחריםם, בתור מצוה פרטית, ודוק בזה. לפי זה, המלחמה שנמשכת בארצנו הק' עם השונאים הערבים שזוהי בבחינת מלחמת עמלק, כמו שביארנו אין צורך להכרזה מיוחדת, כי מלחמה זו נמשכת עוד מימי משה.

אם תנאי מלחמה מעכבים שלא יחול דין מלחמה על צדדי הלוחמים

ראיתי בספר דבר אברהם ח"א סי' יא אות ו, שחידש שם שאם עם ישראל יצא למלחמת רשות, שלא על פי בית דין של ע"א, אין דין יפת תואר נוהג בהם.

וכוונתו, כיון שיפת תואר הותרה בזמן מלחמה, אם כן זה רק אם חל על מלחמה זו דין מלחמה, אבל מלחמה האסורה לנו אין עליה דין מלחמה אלא רק התנפלויות, ממילא אינם חלים עליה כל הדינים שיש בהם זכות לאנשי מלחמה.

לפי זה יש להסתפק, לפי שיטת הרמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"א, שבין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות אין עושין מלחמה עד שקוראין לשלום, וכן לשיטת רש"י שבמלחמת רשות בלבד יש מצוה לקרוא לשלום — אם הכריזו מלחמה ולא קראו לשלום קודם אם נפקע ממנה דין מלחמה, ולא תותר להם יפת תואר; או לא יותר לאנשי מלחמה לאכול נבלות וטריפות, וע"י רמב"ם הל' מלכים פ"ח ה"א ורדב"ז שם, שבין במלחמת מצוה בין במלחמת רשות הותר לאנשי צבא לאכול נבלות וטריפות.

וכן יש להסתפק לשיטת הרמב"ן בספר המצוות הסובר שבין במלחמת מצוה בין במלחמת רשות בעינין אורים ותומים — אם יצאו למלחמה בלא אורים ותומים אם זה מעכב שלא יחול כל דיני מלחמה על מלחמות כאלו, ומה שאמרו: במלחמת מצוה הכל יוצאים, זה רק אם יצאו לפי כל תנאי המלחמה שבתורה ולא כשחסר תנאי זה של אורים ותומים.

לפי המבואר בירושלמי שבת פ"א ה"ח מתחילין אפילו בשבת "שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא כשבת... וכתוב 'עד רדתה' אפילו בשבת".

ומלחמת רשות מתחילין "שלשה ימים קודם לשבת" (ירושלמי שם) — אם לא היה על פי אורים ותומים או מלחמת רשות שלא על פי בית דין של ע"א נפקע מהלוחמים דין מלחמה ואסור ללחום בשבת. והרמב"ן בתשלום מנין המצוות מצוה יז, כותב: והוא שיראה לי, שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם כרשותו להוציאם לצבא במלחמת הרשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בענין, והוא אמרו יתעלה "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה"... והנה הרב בעצמו כתב בהקדמתו למצוות כלשון הזה, וידוע שהמלחמות וכבוש הארצות לא יהיה אלא במלך ובעצת סנהדרין גדולה וכהן גדול, כמו שאמר "ולפני אלעזר הכהן יעמוד", וזו באמת מצוה לא עצה בלבד. משמע שאורים ותומים וסנהדרין גדולה דבעינן במלחמת רשות זו אותה המדרגה, וכמו שסנהדרין גדולה מעכבת במלחמת רשות, כמו שביארנו, כן אורים ותומים מעכבים שלא יחול על המלחמה דין מלחמה לגמרי. וכזה היה אפשר להסביר מה שהראשונים במלחמת המכבים לא רצו לחלל שבת (כמבואר בספר החשמונאים), כי הם חשבו כיון שחסר תנאי מלחמה, שאין אורים ותומים, אין על זה דין מלחמה לחלל שבת.

וכזה היה ניחא גם מה שמבואר בספר החשמונאים א. ג "ויצו יהודה

ויתקעו בשופרות ויריעו תרועה ויתן ראשים על העם שרי מאות ושרי חמישים ושרי עשרות ויעבר קול במחנה לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה או נטע כרם ולא חללו או איש אשר ירך לבבו ילך וישוב לביתו, ככתוב בתורה ה'". והקשו האחרונים הרי שם היתה מלחמת מצוה, שהצר בא עליהם ואין בזה דין הכרזה, כמבואר במשנה סוטה ה"ל? אבל לפי הרמב"ן אפשר לומר, כיון שלא היה אורים ותומים לא חל עליה דין מלחמת מצוה ולפיכך הכריז יהודה המכבי כמו במלחמת רשות, וצ"ע בזה.

והנה, יש עוד מתנאי מלחמה, בספרי פרשת מטות פסקא קנו "ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה" — נתן להם רוח רביעית כדי שיכרחו. הרמב"ן בספר המצוות, מונה למצות עשה הך דרשה דספרי: כאשר צוה ה' את משה — שלא הקיפו אותה מד' רוחותיה, והרמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"ז כותב: כשצריך על העיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה, ומניחין מקום לברוח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו, שנאמר: ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה" מפי השמועה למדו שבכך צוהו. הרמב"ם פוסק שכן צריכים לעשות כשצריך על עיר לתפשה, אבל לא הכניס זה במניין המצוות שלו. וב"משך חכמה" להגאון ר' מאיר שמחה, פרשת מטות, כתב טעם מחלוקתם: דהרמב"ן סובר דכמו דהיה מצוה לבקש לשלום, כן היא מצוה לחוס על נפשם ולהניח להם איזה צד להציל נפשם ולהניח צד אחד פנוי להיות להם מקום לברוח, אבל הרמב"ם סובר, שהוא אופן מאופני המלחמה היינו למוד בחקות המלחמה שאם יקיפו אותם מכל צד ומהתייאשם בחייהם כי יפלו ביד צר על נפשם בכל שארית כחם ויוכלו לעשות חיל, כאשר ידוע בקורות העתים, שכמה פעמים בא מאצל היאוש הנצחון הגדול, לא כן אם יהיה להם אופן להציל את נפשם אז לא ישליכו נפשם מרחוק ויכרחו, וא"כ אין זה שייך למצוה.

לפי זה להרמב"ן, שלא להקיף מד' רוחותיה זה ממידת החמלה של התורה, וכמו שיש מצות קריאה לשלום יכול להיות שזה מעכב בעצם דיני מלחמה ואם יתנהגו באופן אחר נגד התורה אין על זה דין מלחמה רק דין רצח ונפקע ממלחמה זו כל דיני מלחמה. ולא חותר כאן יפת תואר וגם מאכלות אסורות יהיו אסורים לאנשי צבא, וגם בשבת יהיה אסור ללחוס, כי אין על זה דין מלחמה אלא התנפלויות של מעשי רצח.

והנה בחינוך מצוה תקכו חז"ל: וכן מניחין רוח אחת בעיר מצור במלחמת הרשות שיכרחו משם, ספרי, וילפינן זה מדכתיב: "ויצבאו על מדין כאשר צוה ה'".

מבואר דדוקא במלחמת רשות נאמרה הלכה זו, ובמנחת חינוך תמה, מגלן לחלק בין מלחמה מצוה למלחמת רשות כיון דילפינן ממדין ושם היה על פי

צווי השי"ת והי' ליה מלחמת מצוה? וגם הרמב"ן בהשלמת המצוות על ספר המצוות להרמב"ם מצוה ה כתב גם כן: שנצטוונו כשנצור על העיר להניח אחת מן הרוחות בלי מצור... אבל היא מצוה לדורות בכל מלחמת רשות.

ונראה בזה, שהרי במלחמת ז' עממים ועמלק אם לא השלימו אין מניחין מהם נשמה, אבל במלחמת רשות הורגין כל הזכרים הגדולים ובחזין כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן. כן ברמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"ד. וסוברים החינוך והרמב"ן כיון שיש מצוה "לא תחיה כל נשמה", במלחמת מצוה אין מצוה שלא להקיף מד' רוחותיה, אדרבה יש להשמידם. אבל במלחמת מדין הרי מפורש בתורה בפרשת מטות אף שהיה מלחמת מצוה על פי ציווי ה', בכל זאת התנאים של מלחמה הם לא היו כמו במלחמת מצוה, דכתיב "וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם", וכיון שאין תנאי מלחמת מצוה יש מצוה לא להקיף אותם מד' רוחותיה והוה כמו מלחמת רשות, ולפיכך הוציאו החינוך והרמב"ן מזה, שבמלחמת מצוה, אם אין כל התנאים של מלחמת מצוה, שאסור להם להרוג את כל הטף ונשים שלא ידעו משכב זכר, ומחרימין רק הזכרים הגדולים כמו מלחמת רשות, נפקע דין מלחמת מצוה וחל על זה דין מלחמת רשות, שלא להקיף מד' רוחותיה, ומכאן למדו שרק במלחמת רשות נוהג דין זה ולא במלחמת מצוה, כי מלחמת מדין נפקע ממנה דין מלחמת מצוה, שאין בה התנאים של מלחמת מצוה. ודוק בזה. ומכאן שתנאי מלחמה מעכב בעצם דיני מלחמה.

ובזה יש לדחות ראיית ה"אור שמח" להרמב"ם. דהנה הרמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"א פוסק: אחד מלחמת מצוה ואחד מלחמת הרשות ממנין כהן לדבר אל העם בשעת המלחמה.

מכאן שבין במלחמת מצוה בין במלחמת הרשות יש מצוה למנות כהן משוח מלחמה לדבר אל העם. ובכסף משנה מפרש: מה שממנין כהן משוח לדבר אל העם במלחמת מצוה זה רק לענין 'אל ירך לבבכם' להגיד להם דברי תוכחה, אבל החוזרים מעורכי המלחמה נאמר רק במלחמת רשות אבל לא במלחמת מצוה, שהרי במלחמת מצוה הכל יוצאים, כמבואר במשנה סוטה ה"ל.

אבל רבינו יונה לסנהדרין סוף פרק ראשון חולק על הרמב"ם וסובר שדין משוח מלחמה נוהג רק במלחמת רשות ולא במלחמת מצוה, כי עיקר משוח מלחמה הוא רק להכריז לאלה הצריכים לחזור מעורכי המלחמה, וכן ברמב"ם בספר המצוות מצות עשה קצא מפורש כדברי רבינו יונה. וב"אור שמח" מביא הוכחה לדברי הרמב"ם שיש מצוה למנות משוח מלחמה במלחמת מצוה מגמ' מפורשת סוטה מ"ג א, דאמרינן שם לענין מלחמת מדין: "פנחס זה משוח מלחמה", ושם היה מלחמת מצוה על פי ציווי ה' למשה, מכאן שגם במלחמת מצוה יש דין משוח מלחמה.

ולכאורה זה תמיה רבתי על רבינו יונה מגמ' מפורשת שגם במלחמת מצוה יש מצוה למנות משוח מלחמה.

אבל לפי דברינו נחא, שהרי במלחמת מדין היה חסד תנאי מלחמת מצוה. חדא, שלא היה שם גיוס כללי של כל ישראל ו"במלחמת מצוה הכל יוצאים אפילו חתן מחרדרו וכלה מחופתה" כמבואר במשנה סוטה מ"ד. ושם לא הלכו כל ישראל רק אלף למטה אלף למטה, כמבואר בפרשת מטות, ואפשר שמלחמת מצוה שאין כל ישראל יוצאין ואין חיוב על כלל ישראל להלחם במלחמה זו היתה גם כן ההכרזה: מי שבנה בית ומי שנשא אשה ישוב לביתו. ועוד, שלא היה כאן תנאי מלחמת מצוה, שמלחמת מצוה אין מניחין מהם נשמה, ובמלחמת מדין כתוב "וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם", והורגים רק הזכרים הגדולים כמו מלחמת רשות, נפקע מהם דין מלחמת מצוה, ולפיכך היתה מצוה למנות במלחמת מדין משוח מלחמה גם לשיטת רבינו יונה, כי שם היתה גם כן הכרזה: מי האיש שבנה בית ונשא אשה ישוב לביתו.

יוצא מכל דברינו שיש תנאי מלחמה ויש שמעכבים בעצם דיני מלחמה, ויש שמשנים את הדין ממלחמת מצוה למלחמת רשות. אבל מלחמת ישראל עם ערכים נכללות בזה, כאמור, שלוש מלחמות מצוה ובתוכם גם מלחמת עמלק, שלעולם לא נפטקה המלחמה, "מלחמה לה' בעמלק מדור דור", ואפילו אין אורים ותומים, שגם לשיטת הרמב"ן שבמלחמת מצוה בעינן גם אורים ותומים — זה רק לכיבוש הארץ והצר הבא עלינו, אבל למלחמת עמלק שהמלחמה נמשכת מימות משה רבינו עד ביאת הגואל צדק — יש בה כל דיני מלחמת מצוה, ויש כוח לממשלת ישראל לגייס את העם ואין הבדל בין כהן לוי וישראל.

קדושת עבר הירדן, האם הוא כארץ ישראל

כתב הרמב"ם בפרק ד' מהל' שמיטה ויוכל: עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם וספיקי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים, עכ"ל.
ובהשגות הראב"ד: עבר הירדן מה היה צריך להביאו מקל וחומר? הרי לא החזיקו עולי בבל וכן סוריא עכ"ל.

ובכסף משנה כתב לתרץ ההשגה: ויש לומר דאין אנו יודעין אם כבשו עולי בבל קצת הארצות מעבר הירדן ומסוריא, שהיו בבית שני מלכים תקיפים כמו שמצינו בינאי המלך שכבש ששים עיר כדאיתא בקדושין פרק האומר,